

**ARTUR ŠOPENHAUER,
»ERISTIČKA DIJALEKTIKA«,
Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad
1985.**

Silvia Dražić

Amicus veritas, sed magis amica victoria

Pojavljivanje kratkog Šopenhauerovog spisa »Eristička dijalektika« u izdanju novosadskog izdavačkog preduzeća »Bratstvo – jedinstvo« najavilo je, verujemo, nove sadržaje u, već godinama stereotipnoj, produkciji ove kuće. Tekst je ne samo korektno nego i vešto i lepo preveo Dušan Glišović, a praćen je i iscrpnim predgovorom Milana Damjanovića koji i hronološki i teorijski smešta ovaj spis u celinu Šopenhauerovog opusa.

U vreme u kojem je dijalektika postala port – parole (i, štaviše, overa pravovernosti) u gotovo svim tipovima diskursa, od umetničkog, naučnog do dnevno – političkog, Šopenhauer nas vraća na jedan njen drevniji (izvorniji) smisao danas mahom svuda ispušten izuzev možda u teorijskom horizontu hermeneutike Gadamerovske provenijencije koja smisao dijalektike temelji u umeću i saznanom postignuću dijaloga. No dok hermeneutika ide za tim da u ovom am – tamo dijalogu prepozna model svakog čovekovog saznanog odnošenja prema svetu, Šopenhauer tumači dijalektiku kao veštinu raspravljanja u doslovnom smislu reči. Kod Platona i Aristotela prisutna, mada ne i sasvim konsekventno sprovedenu razliku između logike i dijalektike Šopenhauer zaoštava i, pripajajući potonjoj naziv »eristička«, nedvojbeno pojašnjava značenje koje ona za nj zadobija.

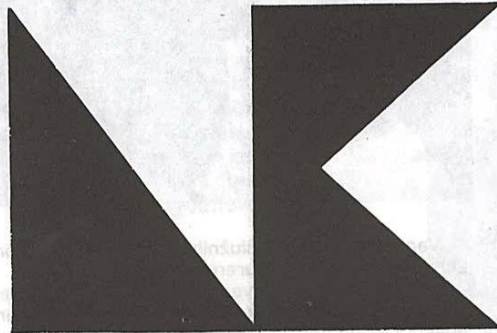
Logika je zabavljena mišljenjem i zakonima koji njime rukovode (ili treba da rukovode) ukoliko je ispravno, a dijalektika raspravljanjem, prepirkom i sredstvima kojim se ona služi. I dok je prvoj, mada zaokupljenoj formalnim kanonima valjanog mišljenja, ipak najvećma stalo do istine kojoj ovi kanoni treba da omogućće i olakšaju pristup, druga nema sa istinom nikakva posla nego joj je vazda stalo samo do uspeha i pobeđe. Ako je model sokratske dijalektike bio put da se suočavanjem različitih mnjenja o istom predmetu sazna istina o njemu, Šopenhauer ne samo da osporava istinosnu vrednost puta koji se naziva dijalektičkim nego, štaviše, istinu proglašava irelevantnom za nj. Kao što nas veština plivanja osposobljava da glavu držimo nad vodom i čak napredujemo, tako nas i eristička dijalektika osposobljava da uvek (ili barem onda kad protivnik nije umešniji od nas samih) budemo u pravu. Za razliku od logike koja je apriorna, eristička dijalektika je nužno aposteriorna i iz iskustva uzajamnog sporenja nastoji da izluči tipove argumentacije koji su najčešći i najplauzibilniji, mada ne i najkorektniji. Jer ako je stalo samo do pobeđe, sredstva se ne biraju. Stoga se Šopenhauer ne zadovoljava samo time da označi ono što je u svakoj prepirci suštinsko, »njen skelet« ili »njenu osteologiju«, nego je mnogo više zainteresovan i zabavljen time da unutar tog okvira razotkriva sve one lukavštine, trikove, štoseve, nečasnosti i drskosti kojima se protivnici u raspravljanju legitimno i uspešno služe. Smisao ovog empirijskog pobrojanja i analiziranja je krajnje praktičan i ne sastoji se samo u tome da ove »lukavštine« i »podle trikove« u obrazlaganju drugog prepoznamo i od njih se odbranimo nego isto tako i u tome da ih u raspravljanju i sami, prema prilici i protivniku primenimo. Ipak, cilj ovako spravljenoj disputantskog vademecuma nije u tome da od nas načini po svaku (i nečasn) cenu nepobedive sabesednike, nego ima na umu činjenicu da je u prepirci, kada je istina još maglovita i nejasna svim sagovornicima, efikasnije na trik odgovoriti kontra trikom (napr. na argument ad hominem istim takvim argumentom) nego gubiti vreme njegovim demaskiranjem, čime se, ne gubeći odmah tlo pod nogama, i dalje ostaje na poprištu i pri mogućnosti dolaženja do pobeđe i konačno istine (pod pretpostavkom da smo mi oni kojima je do istine stalo). U žaru prepirke stalo je samo do stava, per fas i nefas, a ne do istine; recimo 8. trik: »Iznervirati protivnika da pobesni. Jer, u besu nije u stanju da pravilno rasuđuje i uvidi svoju prednost. Do

besa ga dovodimo tako što mu otvoreno nanosimo nepravdu, šikaniramo ga i uopšte se nepristojno odnosimo prema njemu«.

No, Šopenhauer ipak ne smatra da treba raspravljati po svaku cenu i sa svakim i kada se diskusija kreće isključivo u vodama argumenata ad personam on preporučuje, ako je to moguće odustajanje od nje. »Ne prepirati se bilo s kim, već s onima koje poznajemo i za koje znamo da imaju dovoljno pameti da ne bi rekli nešto apsurdno što bi nas postidelo; da bi raspravljali činjenicama a ne argumentima koji počivaju na moći i da bi čuli razloge i njih razmatrali; i, konačno, da cene istinu, rado čuju dobre razloge i iz usta protivnikovih i imaju dovoljno strpljenja da podnesu to što nisu u pravu kad se istina nađe na drugoj strani. »Jer mada je neposredni cilj raspravljanja pobeđa, da se naslutiti da to nije i njegova konačna svrha: »Prepirka je kao trljanje glavom o glavu, često od obostrane koristi, radi ispravljanja sopstvenih stavova i stvaranja novih pogleda«. Iako u samom toku prepirke irelevantna, zbog sopstvene neizvesnosti i nesavršenosti ljudskog uma, istina je ipak ono krajnje merilo koje svaki ishod raspravljanja, kad izmakne trenutnoj proceni i utisku, treba da odmeri.

No, odakle čoveku potreba da neovisno i bez obzira na istinu bude u pravu? Odgovor na to pitanje smešta ovaj mali spis u celinu Šopenhauerovog dela i da se izvesti iz njegovog razumevanja suštine čoveka i sveta i spiritus movensa ove svetske celine. Kao što je princip sveta bezuma i slepa volja a ne um, te se on opire svakom umnom uređenju tako, i ono što čoveka vodi nije intelekt nego volja i razum je najčešće u njenoj službi. Ljudi su mahom tašti, ne suviše mudri i razboriti te im je više nego do istine stalo do samih sebe i sopstvenog mišlje-

● nove knjige ● nove knjige ● nove knjige ●

● nove knjige ● nove knjige ● nove knjige ●

nja... samo mali broj ume da misli, ali svako želi da ima mišljenje«. Šopenhauer se u tome slaže sa Hobsom koga i citira:

»Omnis animi voluptas, amnisque alacritas in eo sita est, quod quis habeat, quibuscum confereat se, possit magnifice sentire de seipso« (sva radost srca i veselost počivaju na činjenici da ima ljudi u odnosu na koje možemo visoko da mislimo o sebi). Stoga njegovo raspravljanje o tome kako da se uvek bude u pravu ima dvostruki odnos prema voljom vođenoj i voljom zaslepljenoj ljudskoj prirodi. S jedne strane, ono joj poveljuje dajući joj oružje kojim može da ostvari svoje sebične ciljeve i polaska svojoj taštini, a s druge, ono je razobličava eksplicirajući njen naum i sredstva kojim se služi.

Šopenhauerovo veselo štivo i danas može biti poučno i korisno (nezavisno od svojih opštefilozofskih pretpostavki) ne toliko za pojašnjenje pojma dijalektike koliko kao priručnik današnjim polemika-rima kao i onima koje te polemike čitaju. No, već ovlašan pregled kroz naše časopise razočarava. Kao da je zagubljena draž razboritog i umešnog sukobljavanja mišljenja. Mahom nedostaju i argumenti i trikovi. Najčešće su to diskusije na nivou argumenata ad personam (»Pri prelazu na ličnost potpuno se napušta predmet, a napad usmerava na protivnikovu ličnost. Postajemo, dakle, zajedljivi, zlobni, uvredljivi, grubii«) i protivni se nastoji što je moguće više ocerniti na svim pristupačnim nivoima: na nivou znanja, sposobnosti, ideološke pripadnosti, s obzirom na prošlost i čak i s obzirom na budućnost. Omiljena sredstva u tom poslu su poznata i Šopenhaueru i on ih je opisao u 32. (»Protivnikovo tvrđenje upereno protiv nas možemo da pobijemo kratkim postupkom, ili bar da ga učinimo sumnjivim

dovodeći ga pod neku omraženu kategoriju, ako samo ima neku sličnost ili je na ma koji način s tim u vezi. Npr: »To je manijehizam, to je arijenizam...«) i u 35. triku (... »Umesto dejstvovanjem činjenica na intelekt, valja dejstvovati motivima na volju...« – argumentum ab utili«). Rečiti primer pružaju inserti iz dve, ne tako davne, polemike:

»Ako ste, Radoviću, dobar čitalac naših časopisa i listova, u što ne sumnjam, mogli ste videti, na primer, kako neki profesori univerziteta koji su i Vama, verovatno, predavali i čiji ste vi i danas dak, napadaju Lenjina na isti način na koji su okupatori kod nas napadali u svojim poternicama druga Tita.

Dokazano je (čitali ste »Oko«) da se takvi profesori univerziteta služe najogavnijom fašističkom propagandom protiv svake socijalističke revolucije.

Svi oni koji su od njih učili logiku, estetiku i filozofiju, i koji su im slepo verovali, ne vole novu umetničku praksu« POLJA, nov. 1984. 309).

»Naposljetku, najteže i najozbiljnije pitanje? Čemu služi ideologija kakvu propagira opisani tip kritičara marksizma i socijalizma. Služi postojećem: građansko – kapitalističkom svetu koristi jer ga proglašava najboljim od svih mogućih svetova, »realnom socijalizmu« jer mu priznaje da upravo takav kakav jest predstavlja realizaciju Marksova projekta...« (NIN – ov Književni glasnik«, 1. nov. 1984).

Dakako, nisu svi argumenti i trikovi kojima se u polemikama barata ovakve vrste. Ipak, činjenica da se oni gotovo redovno javljaju upozorava ne samo na loš ukus nego i na jedan lenji duh koji igrajući na sigurno beskrupulozno rabi ono što uvek i bez omaški deluje ne hajujući za zahteve i prirodu predmeta diskusije. Šopenhauerov nauk stoga može biti dvojak: za one koji su se izvežbali u ovom maniru da ipak obogate i oplemene svoj instrumentarij a za one druge, kojima je još uvek istina na srcu da polemika nije uvek pravi put do nje: »disipere est juris gentium« (čovekovo je pravo da bude nerazuman).

VUKAŠIN PAVLOVIĆ
»SAVREMENO DRUŠTVO I
POLITIKA«, Radnička štampa,
Beograd, 1984.

Miroљub Radojković

»Savremeno društvo i politika« je treća knjiga iz pera vanrednog profesora Fakulteta političkih nauka u Beogradu, dr Vukašina Pavlovića. (Prethodno objavio »Sindikata i politički sistem« 1974, i »Društvena reprodukcija i klasna borba«, 1977). U njoj su objavljeni ogledi iz političke sociologije nastali za potrebe javnih rasprava i stručnih časopisa. Sadržina je razvrstana u četiri tematske celine, pa se može reći da je autor postavio sebi četiri cilja. Najkraće rečeno, da razmotri stanje u marksističkoj političkoj sociologiji, da reafirmiše koncept interesa kao kategorije ove discipline, da postavi pitanje o aktuelnom značaju marksizma o današnjoj krizi društva i politike. Može se konstatovati da je ovaj ambiciozan zadatak uspešno izveo na relativno malom prostoru, koristeći pritom i nove tekstove čija je funkcija bila da logičnije povežu ranije samostalno ogleda.

U prvom delu knjige Pavlović je izložio argumente u korist samostalne, marksističke političke sociologije. Prvo je razmotrio tri glavna istorijska smera u konstituisanju ove discipline uopšte. To su, pored marksizma, bila učenja i teorijska objašnjenja razvoja demokratije u građanskim društvima i teorije o elitama vlasti. Starim građanskim teorijama, na kojima se zasniva moderni funkcionalizam, autor zamera stalno preneglašavanje konsenzusa na uštrb konflikta. U tom smislu koncepcije Tokvila, Vebera, Šumpetera, Lasvela, Parsonsa itd. uglavnom ostaju na strani poretka uporno braneći status kvo parlamentarne demokratije. Elitisti (Mihels, Pareta, Moskva) su rešili zabludu o potpunju nezavisnosti političkih snaga iznad društva, i time negirali mogućnost bilo kakvog suštinskog preokreta u politici. Stoga, Pavlović tek u marksističkoj teoriji nalazi pogodno tle za zasnivanje političke sociologije, jer se u njoj priznaje dijalektička napetost između poretka i revolucije.

Ostajući na ovoj teorijskoj ravni, možemo zapaziti da je autor izvršio suženi izbor relevantnog teorijskog nasleda. Iz osvrta je izostavio kritičku teoriju društva, koja je prevladavajuće politike tumačila sa stanovišta neizmanipulisanih i marginalnih društvenih snaga. Izostavljena je, takođe, čitava grana političke filozofije, u kojoj je izvršena temeljna kritika vlasti i politike sa stanovišta etike i sa verom u slobodu pojedinca kao čoveka uopšte. Možda je ovaj nedostatak nastao iz činjenice da se radi o kolekciji posebnih ogleda. U tom delu knjige, prilikom razmatranja praktičnih i teorijskih potreba za osamostalivanjem političke sociologije danas, Pavlović, naime, kaže: »(za) rekonstrukciju političke sociologije i njen budući razvoj kao kritičke teorijske discipline, neophodno (je) reafirmisati potrebu filozofskog promišljanja politike« (str. 22).

Nakon razmatranja doprinosa koji su političkoj sociologiji dali Marks, Engels, Lenjin, Korš, Luksemburgova i Gramši, autor je konstatovao da je marksistička politička sociologija ipak u početnoj fazi razvoja. Zbog toga je morao da odgovori na barem dva pitanja: O tome šta je njena esencija i o tome kako se ona može razgraničiti od ostalih, srodnih naučnih disciplina.

U odgovoru na prvo pitanje Pavlović polazi od konstatacije da marksistička politička sociologija, barem u našim okvirima, nema osnovnu paradigmu, da je u pretparadigmatičkoj fazi. Oslanjajući se na prethodne tekovine on predlaže svoje viđenje: »Jedna od mogućih, a po mom mišljenju i neophodnih, centralnih paradigmi marksistički orijentisane političke sociologije trebalo bi da bude paradigma o dijalektičkoj napetosti između revolucije i poretka, preciznije, između proleterске revolucije i klasnog poretka« (str. 35). Ovakvim stavom Pavlović je učinio odlučujući rez između sociologije i apologetike, i njemu je ostao dosledan do kraja svojih tekstova. Međutim, svodeći esenciju viđenja političke sociologije kao sociologije klasne borbe, ostaje da učini nove napore kako bi taj koncept odbranio kao plodan, posebno u savremenim uslovima proizvodnje koja briše klasične klasne odlike. Jednim delom, tome su bili posvećeni i ogledi u III i IV delu knjige.

Drugi zadatak se ticao omeđivanja legitimnog predmeta ispitivanja političke sociologije. Tim povodom, glavni zadatak je bio da se, odredi postoji li, i u čemu je samostalnost ove discipline u odnosu na političke nauke. Autor se založio za rešenje po kome je polje interesovanja političke sociologije kontekst društva i politike, pa je prema tome ona obuhvatnija od političke nauke. U sadržinskom smislu, »Druga bitna razlika je u ključnim teorijskim kategorijama. Dok su za političke nauke bitni pojmovi politike, političkog sistema, političkih institucija, političke vlasti, političkog odlučivanja – dotle su za političku sociologiju od ključnog značaja kategorije moći, interesa, društvenog pokreta, klasnog sukoba« (str. 27). Stoga, smatra Pavlović, politička sociologija ima dublji uvid u fenomen političkog, samostalna je pa čak i šira od političkih nauka. Istovremeno on ne želi da joj povlači isuviše čvrste granice, odbijajući da se na bazi rečenih razloga ova disciplina zatvori u »teorijski feud« i prekine interakciju sa srodnim granama društvenih nauka.

Pavlović je učinio veliki napor da reafirmiše kategoriju interesa u marksističkoj političkoj sociologiji. Tome su posvećeni ogledi u drugom delu knjige pod nazivom »Politika i interesi«. Prvi deo zadatka sastojao se u komentaru postojećih modela interesne integracije društava, a drugi u raspravi o marksističkom tumačenju interesa. On u savremenom svetu vidi tri modela za političku integraciju interesa. Prvi je sistem političkog pluralizma, drugi je model interesnog monolitizma, a treći model samoupravnog pluralizma interesa.

U prvom tipu se, kaže autor, vodi borba formalno jednakih zastupnika različitih užih interesa u parlamentu. Međutim, oni nisu iste faktičke moći. Širim izvorima moći, a sada sve više i vanparlamentarnim metodama rada, vladajuća klasa obezbeđuje trajnu preminaciju svog interesa. U tipu interesne integracije državnog socijalizma, vladajuća partija u ime klase promovira samo jednu vrstu interesa. »Dijalektička veza između dugoročnih i neposrednih interesa raskinuta je, na štetu ovih drugih« – kaže Pavlović (str. 55). Samoupravni model može da zaživi u punom sjaju tek kada se završi podružljivanje proizvodnje i politike. I tada, interes ostaje pokretač društvenih gibanja, jer: »Ono što je diferencija specifična ovog modela nije vrsta interesa koji u političkom smislu uvažava, već način,

metod na koji se mnoštvo različitih parcijalnih interesa usaglašava i integriše u opštedruštvene interese« (str. 57). Međutim, samoupravni projekat političkog sistema nije još garancija da će nov metod prevladati u praksi. To je dokumentovao i sam autor govoreći u IV delu knjige o uzrocima koji dovode do raspadanja procesa artikulacije i zadovoljavanja najširih društvenih interesa – birokratizacija, etatizam republika i pokrajina, mistifikacija posebnih interesa kao nacionalnih itd.

O samim interesima teorijska misao govori tek od vremena Hobsa, Loka i Rusoa (teoretičari tzv. društvenog ugovora). U prethodnoj političkoj filozofiji njih nema. Stoga je Pavlović dao osvrst na najznačajnija imena s ovog područja: Helvecijusa i Holbaha kao tvoraca materijalističke koncepcije interesa, Bentama i Milsa kao rođonačelnika građanske liberalne teorije interesa, Hegela, i de Mestra i Trajčkea, koji su dali totalitarističko tumačenje interesa. Kao što se vidi, reč je o teorijama koje su već često analizirane u domaćoj naučnoj literaturi. Stoga, kao novinu ističemo osvrst na teoretičare interesnih grupa Bentama i Trumana, i školu teorije moći u lokalnim zajednicama. Ova dva pravca su nedovoljno spominjana u nas, a posebno je nepoznat drugi navedeni kao i njegovi predstavnici – Dal, Polsi i Benfilid. To nije čudno, s obzirom na to da je taj konfliktno-pluralistički pristup nastao šezdesetih godina i za sada je uticajan samo u severnoameričkim demokratijama.

Pavlović je morao da se osvrne i na stanje teorije o interesima u marksizmu, pošto se danas uočava raskol oko pitanja upotrebljivosti koncepta interesa za politsociološke analize. Jedno je stanovište tzv. budimpeštanske škole (Helerova i Feher) i nekih domaćih sociologa da je interes samo poverljiva potreba, i da se jedino građansko društvo može kritikovati ili braniti tim putem. Za socijalizam se, po njihovom mišljenju, on pokazuje kao zastareo. Autor je u vezi sa ovim pitanjem protiv totalnog razdvajanja interesa i potreba, jer smatra da je njihova veza tesna. On ne želi da se izvrši radikalno razdvajanje, jer pomenuta struja »Hipostazirajući prelom, a prenebregavajući raskorak, ona u ime transcendentne kritike (kritika sa stanovišta potreba) odbacuje imanentnu kritiku, kritiku koja će sada i ovde (sa stanovišta interesnih podela) stvari nazvati pravim imenom, koja će otkriti neprevaziđene i nanovo uspostavljene elemente građanskog, klasnog društva i unutar socijalističke zajednice« (str. 82–83). Dakle, u odnosu prema stvarnom i mogućem, Pavlović je ostao čvrsto na stanovištu stvarnog priznanju, pri tom ono što mnogi neče, i izbegavajući zamku apologetike u koju politička sociologija počesto zapada. Međutim, izgleda da je time raspravu zaustavio u predvorju suštinskog raskola misli: da li je i koliko socijalizam radikaln raskid sa građanskim društvom. Teoretičari potreba očevidno misle da je učinjeni pomak nedovoljan, ne-radikaln.

Pavlović se, dakle, opredelio da, putem interesne polarizacije, tumači suštinu političkog. Kao osnovnu metodu on želi da uzme kategoriju klasnog interesa. »Kroz tu kategoriju se prelama dijalektika pojedinačnog i opšteg interesa« – kaže on (str. 87). No, da bi imao metodološku aparaturu autor tvrdi da je potrebno tu dijalektičku vezu sagledati u relacijama: rad – interes, klasna polarizacija – interesi, potrebe i interesi i odnos ideologija – interesi. Međutim, u ovom i u kasnijim delovima knjige, nije se više vraćao na relaciju potreba i interesa niti na nagoveštene odnos ideologije i interesa.

Treći deo knjige »Savremeno društvo i politika« nosi naslov »Marksizam i radništvo«. U njemu se daje aktuelno tumačenje dileme radničkog pokreta od samog nastanka: Da li treba delovati spontano ili preko čvrste političke organizacije? Kao što je poznato, u raznim fazama svog razvika radnički pokret je vodio borbu čas sa jedne čas sa druge obale. I u tumačenju marksizma kao teorije revolucije, bilo je dileme. Najpoznatija rasprava, koju dotiče i Pavlović, odigrala se između Lenjina i Roze Luksemburg. Pavlović, međutim, smatra da u savremenim uslovima postoji karika koja može da poveže revolucionarni potencijal iz oba načina borbe. To je samoupravljanje, zato što »... samoupravljanje nije posledica proleterске revolucije (shvaćene kao socijalne, a ne samo političke revolucije), već i važno sredstvo njenog izvođenja i potpunijeg ostvarivanja« (str. 117). Pogrešno bi bilo zaključiti da je samoupravljanje naš model koji se nudi radničkom pokretu. Naprotiv, značaj ove karike za povezivanje spontane i organizovane akcije radničkog pokreta

pokazan je u mnogim drugim zemljama u kojima je strukturalna kriza društva duboka (Francuska, Italija, Poljska itd.). Prema tome, autor ni ovde nije zapao u stupicu apologetike. Dobro je zapazio da klasične političke partije radnika nisu shvatile značaj samoupravljanja, ali i to, da samoupravljanje u nas ne znači spontanitet niti automatsko delovanje ideoloških nacrti. Kasnije, u četvrtom delu knjige, kaže: »Jugoslovensko iskustvo očigledno pokazuje da samoupravni model društvene organizacije ne može da obezbedi automatsko i spontano identifikovanje i organizovanje opšteg interesa« (str. 157). Znači, Pavlović nije u prvi plan svog rada ostavio dilemu spontanitet ili organizacija. Naprotiv, on ih uvažava oba. Ali, tada mora da odgovori na pitanje: koji je oblik samoupravljanja dovoljno otvoren da ne guši spontanitet klase, odnosno, ko je subjekt koji u uslovima samoupravljanja može da ima odlučujući interes na organizaciju? Ponovo polazeći od našeg iskustva on nudi i rešenje. »Ključno je tu pitanje ko je u mnoštvu subjekata artikulacije različitih interesa hegemon interesne integracije društva. Odgovor na ovo pitanje može da bude, čini se, samo jedan: hegemon u posredovanju između dnevnih i istorijskih, neposrednih i dugoročnih, parcijalnih i opštih interesa, treba da bude samoupravno organizovana proizvođačka klasa« (str. 162). Kao što vidimo, i završne analize Vukašina Pavlovića u knjizi »Savremeno društvo i politika« ostaju na razini političke sociologije kao kritike postojećeg. Jer, on u liku pokreta a ne partije, hegemon a ne monopoliste (vidi koncept hegemonije kod Gramšija) nalazi ključni subjekat za izvođenje savremenih društava iz krize. Kao izlaz predlaže radikaln, samoupravni raskid sa uslovima otudene i nadređene moći politike nad društvenim bicem.

U celini gledano, knjiga Vukašina Pavlovića zaslužuje povoljnu ocenu. Autor piše jasno i jezgrovito, tako da se njemu može pozabaviti široki krug čitalaca. Što je još važnije, on piše otvoreno, izbegavajući formulacije koje mistifikuju predmet izlaganja a tako su česte na terenu političke sociologije. Pošto je u pitanju kolekcija ogleda, nužno su nastale i neke slabosti. Tako u knjizi ima ponavljanja, odoznenih odgovora koji iskršavaju kasnije, pa i preterivanja (u ogledima koji su čitani na javnim raspravama). Ovaj prikazivač kao slabost smatra i lociranje fusnota i objašnjenja na kraju knjige, što remeti njeno pažljivo čitanje. Međutim, važnije od svega je utisak da Pavlović još nije rekao poslednju reč u ovoj oblasti. U jednom smislu, jer je za sve ogleda koji su objavljeni ispravno rekao da su tumačenja u »najsazetijem obliku«. U drugom, jer piše pošteno i hrabro i o svim otvorenim pitanjima naše stvarnosti, izdvajajući se tako iz kruga apologeta i panegirističara našeg društvenog sistema i njegovog status kvaa. Stoga, uostalo očekujemo nove priloge u kojima će se tek nagoveštene teme i dileme temeljnije razraditi.

DŽOZEF NIDAM: »KINESKA ZNANOST I ZAPAD«, Školska knjiga, Zagreb, 1984.

Bojan Jovanović

Kada je 1936. godine, nakon poznanstva sa trojicom kineza odlučio da svoj dotadašnji naučni rad i već zavidnu naučnu reputaciju u oblasti biohemije zameni proučavanjem kineske kulture, Džozef Nidam (1900) je učinio onaj »kopernikanski obrt«, po mnogo čemu sličan odluci Bronislava Malinovića, koji je postao presudan kako za njegove dalje istraživačke preokupacije, tako i za razvoj savremene sinologije. Rezultat njegovog dosadašnjeg višegodišnjeg proučavanja kineske kulture je i monumentalno višetomno delo »Nauka i civilizacija u Kini«. Tokom rada na ovom kapitalnom projektu, čijih je pet, od planiranih sedam tomova publikovano u periodu od 1954. do 1981. godine, Nidam je održao veliki broj predavanja i objavio čitav niz eseja redova posvećenih razmatranju realizacije između kineske i evropske kulture. Ova predavanja i eseje napisane u periodu od 1944. do 1964. godine, on je objavio 1970. godine u knjizi »Velika titracija« koja se u našem prevodu javlja pod naslovom »Kineska